

KLASİK'TEN MODERN'E ARAP EDEBİYATINDA DEĞİŞMEYEN TEMA: FANİ DÜNYA

UNCHANGING THEME IN ARABIC LITERATURE FROM KLASİK TO MODERN: MORTAL LIFE

Okutman Adnan ARSLAN

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, adnanarslan81@hotmail.com,
Bursa/Türkiye

ÖZ

Dünya'nın fani ve insanın de içinde geçici bir misafir olduğu vurgusunu defalarca yineleyen Kur'an âyetleri ve Hadisler, Arap edebiyatında "fani dünya" temalı manzum ve mensur eserlerin yazılmasında etkili olmuştur. Klasik Arap şiirinde Abbasiler döneminden itibaren devam edegelen konulardan biri olan "fani dünya" ve "zühd" modern Arap edebiyatında da yerini almıştır. Klasik Arap şiirinde fani dünya ve zühd konulu şiir söyleyen şairlerin edebiyat yapmaktan çok "irşat" maksatlı hareket ettikleri ve öncelikli olarak "söz sanatları" konusunda yüzeysel düşünen halk kitlelerini hedef aldıkları görülmektedir. Modern Arap şiirinde ise romantizmin etkisiyle bir tür "fanilik ve zühd" işlenmiş olsa da amaç ve ele alınış bakımından bazı farklılıklar ortaya çıktığı görülmüştür. Bu makale Arap edebiyatının klasik ve modern dönemde "fani dünya" ve "zühd" olgusuna vurgu yapan önemli şairlerden Ebu'l-Atahiye ve Ebu'l-Kasım eş-Şabbi'nin şiirlerinde benzerlik ve farklılık gösteren noktaları ele alarak karşılaştırma yapacaktır.

Anahtar Kelimeler: Zühd, Fani Dünya, Arap Edebiyatı, Ölüm

ABSTRACT

The Qur'anic verses and Hadiths, which repeatedly emphasize that the world is a mortal and a temporary and the human being is a guest in that, has been affected in the writing of verse and dense works with the theme of "mortal world" in Arabic literature. In the classical Arabic poetry, the "mortal world" and "ascetism" are ones of the controversial subjects from the Abbasids period, also took place in modern Arabic literature. In classical Arabic poetry, it has seen that poets who speak poetry on ascetism were aiming at the people who think superficially about the "rhetoric" they primarily act on "quidance" rather than making literature. In modern Arabic poetry, though a kind of "mortality and ascetism" was studied by the effect of romantism, some differences appeared in terms of purpose and treatment. This article will compare the poetry of Ebu'l-Atahiye and Ebu'l-Kasım al-Shabbi, which are important poets who emphasize on "mortal world" and "ascetism" in the classical and modern period, by examining similarities and differencies in their poems.

Keywords: Asceticism, mortal life, Arabic literature, death

1. GİRİŞ

Gerçek hayatın Ahiret hayatı olduğunu ifade eden Kur'an (Ankebut: 29/64), dünya hayatının geçici (Kehf: 18/45) ama süslü olduğu için aldatıcı olduğunu, aldanmamak gerektiğini defalarca vurgulamıştır. (Fatır: 35/5) İnsanın bu fani fakat süslü dünya hayatına takılıp yolcu olduğunu unutmaya müsait bir fitratta yaratılmış olmasıyla da onun önünde bir imtihan sahası açılmıştır. (Kehf: 18/7) Kur'an ayetleri ve konu ile ilgili hadisler insanın dünyanın fani yüzüne karşı aldanmaması ve neticede bu imtihanı kazanması için telkinlerde bulunmuştur. Bir tarafta fani zevklere yönelerek Allah'ı ve ahireti unutmaya eğilimli insan fitratı, diğer tarafta da dünyanın ve insanın faniliğini vurgulayarak ebedi olan ahirete çalışmaya teşvik eden ayetler, hadisler insanın duygularını ve hayata bakışını yansıtmayı amaçlayan edebi eserlere doğal olarak konu olmuştur.

Arap şiirinin ana temalarının ne olduğu erken dönemden itibaren tasnife konu olmuştur. Bu sınıflandırmalara göre Arap şiiri daha çok fahr, mersiye, hiciv, hamaset, gazel ve tasvir üzerine yoğunlaşmaktadır. (el-Kayrevâni, 1981:120) Ancak zamanla, Emeviler döneminde filizlenip Abbasiler döneminde zirveye çıkmış saraydaki “servet ve zevk düşkünlüğüne” bir refleks olarak belirginlik kazanan “fani dünya” ve buna karşılık “zühd” vurgusu, Arap şiirinde daha sonra ele alınan önemli konulardan biri haline gelmiştir. (Suzan, 2012: 64) Dünyanın fani ve geçici olması esası üzerine oturtulan “zühd” temasına benzer bir şekilde geçen yüzyılda da bazı Arap şairlerinin “dünyanın faniliği” üzerine şiirler yazdığı görülmüştür. Bu makale klasik dönemden “fanilik” temasını ele alan Ebu’l-Atâhiye ile modern dönemde “ölüm” gerçeğini şiirlerinde yoğun olarak işleyen Ebu’l-Kâsım eş-Şâbbî’nin şiirlerinin karşılaştırmasını yapacaktır.

2. KLASİK ARAP EDEBİYATINDA “FANİLİK”, “ZÜHD” VE EBU’L-ATÂHIYE

Sözlük anlamı “yüz çevirmek” olan “zühd”, Kur’an’da sadece Yusuf Sûresi’nde geçmektedir. Oradaki bağlama göre Yusuf a.s., atıldığı kuyuda oradan geçen bir kervan tarafından bulununca, kervan sahipleri bu çocuğa karşı “zâhid” kalmışlar ona pek önem vermemişlerdir. (Yusuf: 12/20) Kelimenin “önem vermeme” anlamından yola çıkarak tasavvuf tarihinde erken dönemden itibaren tasavvuf eserlerinde “zühd”, bir kavram olarak yerini almış ve Müslümanın dünya hayatı karşısındaki takınması gerektiği “kalbi” duruşunu temsil etmiştir. (Ceyhan, 2013: 530)

Kur’an’ın birinci derecede tefsiri olan hadislerde de sıklıkla “fani dünya” ve onun faniliğine karşı Müslümanca bir tavır olarak “zühd” vurgusu yapılmıştır. Bu bağlamdaki rivayetlerin hadis literatürü çerçevesinde bir araya getirilmesiyle “kitâbü’z-zühd”ler tedvin edilmiştir. (Ceyhan, 2013: 530) Sufi literatürde ise zühd, “*kalbin Rab’ten başka bir şeye bağlanmasından uzak olması ya da kalbin dünyaya karşı soğukluk duyması ve nefsin ondan uzak durmasıdır*” şeklinde tarif edilmiş ve kemalata ulaşmak için büyük bir önem atfedilmiştir. (el-Arabî, 1998:11) Bu vurgunun doğal bir sonucu olarak Arap edebiyatında da aynı konunun tarih içerisinde her dönemde yerini aldığı görülmüştür.

“Zühd” denildiği zaman Arap edebiyatında ilk akla gelen şair kuşkusuz Abbasiler dönemi şairlerinden Ebu’l-Atâhiye’dir. Edebi hayatında zaman zaman “zühd” eğilimli şiirler söylese de hayatının son zamanlarında artık şiirini tamamen zühde tahsis ettiği bilinmektedir. Ebu’l-Atâhiye’nin bugüne ulaşmış ve yaygınlık kazanmış olan onun “zühdiyyât” şiirleridir.¹

“Zühd” konulu şiirler söyleyen Arap şairlerinin önde geleni hatta simgesi haline gelen Ebu’l-Atâhiye, hikmet dolu şiirlerinde çoğunlukla dünya hayatının faniliğini vurgulamıştır. Anlaşılan kendisi ve Müslüman ümmet için en büyük tehlike olarak “dünya sevgisi”ni görmüştür. Zaten Hz. Peygamber’in a.s.m. kendinden sonra Müslümanlar için en tehlikeli gördüğü fitnelerin başında “mal mülk sevgisi” gelmektedir.² Ebu’l-Atâhiye bunun farkına varmış ve şairliğini uzun yıllar “para ve şöhret” yolunda kullandıktan sonra tövbe etmiş ve edebi hareketinde Müslümanları “ırşat” için zühd yolunu tutmuş ve şiirlerinde işlemiştir.

3. MODERN ARAP EDEBİYATINDA EBU’L-KÂSİM EŞ-ŞÂBBÎ

1909 yılı Şubat ayında Tunus’un Tuzer vilayetinde dünyaya gelen eş-Şâbbî, el-Ezher’de eğitimini tamamlayarak hukukçu olan babasının yargıdaki görevi ve sıklıkla ülke içerisinde farklı şehirlerde mahkemelere tayin edilmesinden dolayı istikrarlı bir ilköğretim imkânı bulamamıştır. Ancak ülkenin iklim ve kültür açısından çok farklılık gösteren şehirlerinde yaşadığı için bu durum kendisinin hayal gücünün ve dolayısıyla da şairliğinin gelişmesinde etkili olmuştur. 1920 yılına kadar ki eğitimi ancak evde ve yaşadıkları şehirlerde “Küttâb” adı verilen mekteplerde Kur’an hıfzı ve dini ilimlerin tahsili ile sınırlı kalmıştır.

1921 yılında yaşı on ikiye ulaştığında babası onu Zeytûniye Üniversitesine dini eğitim alması için göndermiştir. Burası Kahire’de ki el-Ezher Üniversite gibi daha ziyade dini ilimler üzerine kurulmuştu. Babası ona maddi imkânların kısıtlılığında dolayı ancak gecekondu gibi bakımsız, fakirane bir ev tutabilmiştir. Diğer taraftan eş-Şâbbî yerleştiği üniversitede okutulan derslerin ve hocaların modern bilimlerden ve edebiyattan yoksun olduğu gerçeğiyle akademik ortamdan memnun kalmamış ancak babasına karşı derin bir saygısı olduğu anlaşılan eş-Şâbbî, yaşadığı hoşnutsuzluğu dile getirmek istememiştir.

¹ Ebu’l-Atâhiye ve onun zühd konulu şiirleri hakkında ülkemizde ve yurt dışında birçok akademik çalışma yapılmıştır. Bu çalışma Ebu’l-Atâhe’nin “zühd” ve “hüzün” anlayışını modern Arap şairlerinden Ebu’l-Kâsım eş-Şâbbî’nin “hüzün”ü ile karşılaştırmayı amaçladığı için Ebu’l-Atâhiye’nin biyografisi ve şairliği hakkında bu çalışmalara atıfta bulunmakla yetinilecektir. Ebu’l-Atâhiye hakkında Türkçe çalışmalar için bkz. Metin Parıldı, *Ebu’l-Atâhiye Şiiri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2007; Faruk Çiftçi, Ebu’l-Atâhiye’nin Şiirlerinde Zühd Anlayışı, *Nüsha*, (2006/23). Konu hakkında Arapça çalışmalar için bkz. Zerkük Semfra, El-Bune’l-uslubiyeye fi zuhdiyyâti Ebi’l-Atâhiye, Dehrân Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015-2016, Cezayir.

² Ahmed b. Hanbel’in Müsned’inde geçen bir hadiste Hz. Peygamber s.a.v. *إِنَّ لِكُلِّ أُمَّةٍ فِتْنَةٌ، وَإِنَّ فِتْنَةَ أُمَّتِي الْمَالُ* “Her ümmetin bir fitnesi vardır. Benim ümmetimin fitnesi ise maldır” diyerek “dünyevi” olanlara karşı kalbin korunmasına ikazda bulunmaktadır.

Bu hoşnutsuzluğunu fırsata çeviren eş-Şâbbî, Haldûniyye ve Sâdıkiyye gibi kütüphanelere gitmiş, başta mehcer edebiyatı olmak üzere Mısır, Suriye, Lübnan ve Irak'taki Arap edebiyatı eserlerini, Goethe ve Lamartine gibi Avrupa ediplerinin şiirlerini okumuştur. Bunun yanında Çağdaş fikir akımlarını takip etmiş ve ilmî, edebî, kültürel faaliyetlere katılarak bilgi ve tecrübesini zenginleştirmiştir. 1923 yılında ilk şiirini yazmıştır. (Tülücü, 2010: 216) Özellikle Cübrân Halil Cübrân gibi şairlerden dolayı “romantik” akımdan oldukça etkilenmiştir. (Lukayışı: 1980: 16)

1927 yılında fakülteden mezun oluncaya kadar kendisini edebiyata özellikle de mehcer edebiyatına veren eş-Şâbbî'nin üniversite hayatı boyunca geçen zamanını gayet iyi değerlendirdiği anlaşılmaktadır.

eş-Şâbbî mezun olduktan sonra artık müreffeh bir iş hayatı geçirmek istemiş fakat bunun Zeytûniye diploması ile gerçekleşmeyeceğini düşünmüştür. Buradan hareketle babasının rızasını alarak 1928 yılında hukuk fakültesine kaydolmuş, öğrencilik hayatında babasının talebi üzerine bir evlilik gerçekleştirmiştir. Evliliğe karşı isteksizliği, eşini sevmeyişi, fakr u zaruret içerisinde bir hayat sürmesi, küçükken aşık olduğu kızın gencecik yaşında vefat etmesi ve son olarak da hayatında en çok değer verdiği babasını 1929 yılında kaybetmesi gibi yaşadığı peş peşe hüznü olaylar onu derinden yaralamış ve nihayet zayıf bedeni bunlara dayanamayıp küçüklüğünden beri belirtilerini hissettiği kalp hastalığı sonucu 1934 yılında vefat etmiştir. Cenazesi doğduğu beldeye defnedilmiştir. (eş-Şâbbî, 1994: 15)

20. yüzyıl Arap şairlerinden Tunuslu Ebu'l-Kâsım eş-Şâbbî (1909-1934) geçen yüzyılın ünlü Arap şairlerindedir. Yazmış olduğu şiirlerinde biçim olarak Klasik Arap şiirinin unsurlarına kimi zaman bağlı kalmakla birlikte içerik bakımından modern Batı şiirinden etkilenmiş ve çoğunluğu romantik şiirler yazmıştır. Yazmış olduğu şiirlerde “karamsarlık” ve “hüzün” havasının hakim olmasında yaşamış olduğu olumsuzlukların etkisinin büyük olduğu ifade edilmiştir. (Lukayışı, 1994: 39) Hatta eş-Şâbbî kendi şiirini “depresif bir ruhun çılgılığı, kalbin feryadının sedası” olarak tarif etmiştir. (eş-Şâbbî, 1994: 33) Genç yaşında amansız bir hastalığa yakalanmış, çilekeş bir ömür geçirmiş ve 25 yaşında vefat etmiştir. Onun yaşamış olduğu dönem 1. Dünya Savaşı sonrası Arap ülkelerinin bağımsızlık mücadelesi verdiği döneme tekabül etmektedir. Bu tarihlerde Kuzey Afrika ülkeleri bir kısmı Fransız bir kısmı ise İngiliz ve İtalyan işgali altındadır. Dolayısıyla bu ülkelerin edebiyatlarında sıklıkla vatan, bağımsızlık gibi konular önde gelirken romantizmin gerilediği görülmektedir. Ancak eş-Şâbbî'nin yaşamış olduğu sıkıntılı hayat, onun şiirinde duyguların ön plana çıkmasında etkili olmuş ve yaşadıklarının etkisiyle kendi iç dünyasına yönelerek unutulmayacak vicdani tahliller yapmasına ve zihinlerde kalıcı şiir söylemesine vesile olmuştur.

Klasik Arap şairlerinde olduğu gibi onun da şiirlerinde hayatın içyüzüne dair betimlemeler vardır. Şiirlerinde Ebu'l-Atâhiye'nin şiirlerinde olduğu gibi “ölüm” ve “dünyanın faniliği” üzerine yoğun bir vurgu bulunmaktadır. Ancak gördüğümüz kadarıyla vurgulanan bu “fanilik” temasının işlenişinde eş-Şâbbî ile Ebu'l-Atâhiye arasında bakış açısı farkı bulunmaktadır. Görünüş itibariyle aynı temayı işleseler de temanın işleme amacı farklılık arz etmektedir.

19. ve 20. yüzyıl Arap şiirinde Batı ve özel olarak da İngiliz edebiyatının etkisinin güçlü olduğu bilinen bir gerçektir. (Adalar, 2007: 62) Asıl olarak klasik Arap şiirinin unsurlarını korunması gerektiği düşüncesinden hareketle kurulan “Apollo” grubunun bu isim altında toplanmış olması bile modern Arap şiirinin ne denli Batı edebiyatından etkilendiğinin bir göstergesidir. Dolayısıyla modern Arap şiirinde vurgulanan “ölüm” ve “fanilik” temasının Batı edebiyatında özellikle 18. Yüzyılın ortalarında ortaya çıkan ve hızla yayılan bir eğilim olan “mezar ekolu” şairlerinden etkilenecek şekilde “ölüm” temasını işledikleri söylenebilir. Burada klasik ve modern Arap şiirinde “fani dünya” ve “ölüm” temasının nasıl farklı bir bakış açısıyla ele alındığına Abbasi şairi Ebu'l-Atâhiye ve Tunuslu şair eş-Şâbbî üzerinden örnekendirilecektir.

4. DÜNYA HAYATININ FANİLİĞİ

Ebu'l-Atâhiye zühd şiirlerinin tamamında dünya hayatının fani, geçici, kararsız oluşundan bahsetmektedir. 20 beyitlik *محاسن الدنيا سراب* “Dünyanın güzellikleri seraptır”, 40 beyitlik *الدنيا المنغصة* “Acı verici dünya”, 42 beyitlik *من أحس أهل القبور* “kabir ehlini kim hissetti” gibi nispeten uzun kasideler başlıklarından da anlaşılacağı gibi “fanilik” temasını işlemektedir.

Ebu'l-Atâhiye'nin dünyanın faniliğini işlerken amacının ne olduğu, onun “ahirete hazırlık” bağlamında sözlerinden anlaşılmaktadır. Zira dünya hayatı geçmektedir ve yolcunun gideceği yer için azığını hazırlaması gerekmektedir. Yarın geç olmadan, dünya harabeye dönüşmeden gününü fırsat bilmelidir.

تَزُودُ مِنَ الدُّنْيَا التَّقَى وَالنَّهْيَ فَقَدْ تَنَكَّرَتِ الدُّنْيَا وَحَانَ انْقِضَاؤُهَا
عَدَا تَحْرَبُ الدُّنْيَا وَيَذْهَبُ أَهْلُهَا جَمِيعًا وَتَطْوِي أَرْضَهَا وَسَمَاوَهَا

Dünyadan takvayı azık edin, Dünya kılığını gizlemiştir³ ne var ki sonu gelmiştir artık.

Yarın Dünya harap olacak, sakinleri de hep gidecek buradan, yeri ve göğü dürrülecek. (Ebu'l-Atâhiye, 1986: 14)

Ebu'l-Atâhiye bir başka kasidesinde “fanilik” temasını işledikten sonra *ماذا عملت لدارك الأخرى* “ebedi ahiretin için ne yaptın?” (Ebu'l-Atâhiye, 1986: 23) diyerek ikazda bulunmuştur.

الجنة الضائعة başlıklı kasidesinde ise eş-Şabbî, “kaybedilen bir Cennet”ten bahsetmektedir. Kasidenin teması bir bütün halinde “ömrün faniliği”dir. “Kaybedilen Cennet” ile eş-Şabbî’nin ebedi hayattaki Cenneti değil, bu dünya hayatında yaşamayı arzuladığı ancak elde edemediği bir Cenneti kastettiğini düşünüyoruz. Zira bu kasidede okuyucuyu “ibadet etmeye”, fani olan dünya lezzetlerine karşı “takva” sahibi olmaya dair bir yönlendirme bulunmamaktadır. Her ne kadar modern şiirde doğrudan yönlendirmeler değil, imalar ve işaretler öncelikli olsa da bunu işaret seviyesinde dahi kasidede gördüğümüzü söylemek mümkün değildir. Bu kasidede geçip gitmiş tatlı bir hayatın ardından esef ve hasret dolu bir bakış vardır:

كَمْ مِنْ عَهْدٍ عَذْبَةٍ فِي عَدْوَةِ الْوَادِي النَّضِيرِ
فُضِيَّةِ الْأَسْحَارِ مُذْهَبَةِ الْأَصَانِلِ وَالْبُكُورِ
كَانَتْ أَرْقَ مِنَ الزُّهُورِ، وَمِنْ أَغَارِيدِ الطَّيُورِ
وَالَّذِي مِنْ سِحْرِ الصَّبَا فِي بَسْمَةِ الْوَالِدِ الْغَرِيرِ
قَضَيْتَهَا وَمَعِيَ الْحَبِيبَةَ لَا رَقِيبَ وَلَا نَذِيرَ
إِلَّا الْطُفُولَةَ حَوْلَنَا تَلْهُوُ مَعَ الْحَبِّ الصَّغِيرِ
أَيَّامَ كَانَتْ لِلْحَيَاةِ حَلَاوَةَ الرُّوضِ الْمَطِيرِ
وِظْهَارَةَ الْمَوْجِ الْجَمِيلِ، وَسِحْرَ شَاطِنِهِ الْمُنِيرِ

İşıl işıl vadinin kenarında ne tatlı zamanlardı onlar

Seher vakti gümüş, sabah ve akşamları altın gibiydi

Çiçeklerden ve kuş civıltılarında daha da zarif

Yavrucanın tebessümündeki çocukluk efsunundan da leziz

İşte geçirdim o zamanları yanımda sevgilimle; ne gören var ne korkutan

Ancak bir çocukluğumuz vardı yanımda minik sevgilerle oynayan

Öyle günlerdi ki hayatın yağmur yağmış bahçe gibi;

Güzelim dalganın temizliği, parlayan sahilin büyüğü gibi tatlılığı vardı. (eş-Şabbî, 1994:94)

Bu beyitlerde yandırıcı bir esef, kahredici bir hasret kokusu hissedilmekle birlikte ömrün kalan kısmında “ne yapılması gerektiği”ne dair didaktik bir yönlendirme bulunmamaktadır. Ebu'l-Atâhiye’nin âyetten iktibasla *تَرَوُدُ مِنَ الدُّنْيَا التَّقَى* “Dünyadan takvayı azık edin” (Ebu'l-Atâhiye, 1986: 14) dediği gibi bir tavsiyeye rastlanmamaktadır. Hâlbuki Ebu'l-Atâhiye, dünyanın değersizliğini işlediği bir şiirinde “eğer ahiret şerefi peşinden gelmeyecek olsa dünyanın hiçbir şerefine olamayacağı”ni ifade etmiştir.

Görüldüğü gibi, iki şairin de dünyanın fani ve değersiz olduğu yönünde ortak bir düşüncesi olsa da bu fanilik karşısında ne yapılması gerektiği ve hayatın nasıl değer kazanacağı hususunda eş-Şabbî’den herhangi bir telkinde bulunmadığı ve Ebu'l-Atâhiye’nin şiirlerinde ise “dünyanın faniliği”ni ahirete hazırlık yapmak için bir motivasyon aracı olarak kullandığı görülmektedir.

5. ÖLÜM

Ebu'l-Atâhiye’nin zühd şiirlerinde dünya hayatının faniliği konusunu işlerken en yoğun kullandığı unsur doğal olarak “ölüm”dür. Zira dünya hayatına fanilik verecek unsur ölümdür. Dolayısıyla “ölüm ve fena” çoğu zaman beraber zikredilmiştir. Anlaşılan insanın kendini bu dünyada kalıcı görmesinin bir sebebi dünyayı kalıcı bilmesidir. Dağları, denizleri, ormanları, kayaları ile kendisini kuşatan dünyanın doğduğu günden beri değişmeden durduğunu gören insanoğlu adeta kendisine de öyle kalıcı zannetme eğilimindedir. Ebu'l-Atâhiye bu yüzden sıklıkla bir taraftan dünyanın faniliği diğer taraftan da insanın ölümü üzerinde durmakta ve “hayat-ölüm” düalizmi yaparak ikazda bulunmak istemiştir. Zira insanı bu dünya hayatına ölümsüzce bağlanmasına sebep olan en önemli faktör kendini kalıcı sanmasıdır. Kendini bu dünya hayatında kalıcı zanneden insanın

³ Kılığını gizlemiş tabiri ile Dünya’nın aslında geçici olup, kendisini bizlere kalıcıymış gibi göstermeye çalıştığına imada bulunmaktadır. تَكَرَّرَ fiili aslı itibarıyla yüzünü örterek ya da gerçek kimliğini gizleyerek kişinin gerçek yüzünü göstermemesi anlamına gelmektedir.

ahirete çalışmak üzere motive olması kolay değildir. Ebu'l-Atâhiye “ölüm” vurgusu yaparak “ölümsüz” bir hayat için hazırlanmaya ikna çabası içindedir.

أَمَا مِنَ الْمَوْتِ لِحَيِّ نَجَا كُلُّ امْرِئٍ آتٍ عَلَيْهِ الْفَنَاءُ

Hiçbir canlı ölümden kurtulacak değildir. Herkesin başına fanilik gelip çatacaktır.

طَلَبْتُ فَمَا أَلْفَيْتُ لِلْمَوْتِ حِيلَةً وَيَعْبَأُ بِدَاءِ الْمَوْتِ كُلُّ دَوَاءٍ

İstedim ancak ölüm için bir çare bulamadım, ölüm derdi için tüm ilaçlar çaresiz.

يا عجباً للناس لو فكروا وعبروا الدنيا إلى غيرها والموعود الموت وما بعده لا فخر إلا فخر أهل التقى ليعلمن الناس أن التقى	وحاسبوا أنفسهم أبصروا فإنما الدنيا لهم معبر الحشر فذاك الموعد الأكبر غدا إذا ضمهم المحشر والبر كانا خير ما يدخر
--	---

Şu insanlar ne tuhaf! Şayet düşünseler ya da kendini hesaba çekseler, görecekler:

İnsanlar bu dünyadan başka bir dünyaya göçtüler, bu dünya onlar için yalnızca bir geçitti.

Yarın mahşerde insanlar bir araya toplandığında takvalıktan başka övünecek bir şey yoktur.

İnsanlar şunu bilsinler ki, takva ve iyilik, birikimi yapılacak en hayırlı iki şeydi.

eş-Şabbî gibi modern dönem bir Arap şairinde görülen “ölüm” ve “fanilik” vurgusunun, Ebu'l-Atâhiye'den farklı olarak elde edilemeyen bir “ebedilik” karşısında yaşanan “hayal kırıklığı” duygusundan kaynaklandığı söylenebilir. Şiirlerinde sıklıkla serzenişte bulunduğu “fakirlik” vurgusuna bakıldığında onun “fanilik” karşısındaki yaklaşımının Ebu'l-Atâhiye'ninkinden farklı olduğu görülmektedir. Onun yaşamış olduğu bu hayal kırıklığı duygusunu حديث المقبرة şiirinde açıkça görmek mümkündür.

Şairimiz karanlık bir yaz gecesinde, köyün mezarlığına nazır bir tepelikte çiçek açmış zeytin ağaçlarının altında oturur. Yıldızların ışığında, gecenin sessizliğinde mezarlığın bu görüntüsü ona dünya hayatının faniliğini ve önemsizliğini hatırlatır. Geceye karşı şiir söylemeye başlar:

أتقنى ابتساماتُ تلك الجفون؟ وتذوي وريداتُ تلك الثقباء؟ وينهدُّ ذاك القوامُ الرَّشيقُ	ويخبو توهجُ تلك الخدودُ وتهبوي إلى التُّرابِ تلك اللُّهُودُ؟ وينحلُّ صدْرٌ، بديعٌ، وجيدٌ
--	--

Bu cesetlerin gülümsemeleri yok mu olacak? O yanakların parlaması sönecek mi?

Gül goncası dudaklar solacak mı? O göğüsler toprağa mı düşecek?

O yakışıklı beden yıkılacak mı? O harika, dolgun beden dağılacak mı? (eş-Şabbî, 1994: 70)

İlk beyitlerde görüldüğü gibi şairin burada esef ettiği konu daha ziyade “kadın” ölümüdür. Çürüyüp dağılacak olan “insan türü” ya da “varlık” değil, özellikle “kadın”dır. eş-Şabbî'yi derinden yaralayan da budur. Güzel bulunan, sevilen ve dünyanın süsü olan “dudak”, “yanak”, “göğüs”, “endam” yok olup gidecek, toprağa dönüşecektir. Dolayısıyla bu şiirde vurgulanan “ebedi” bir hayat karşısında “fani” olan hayatın önemsizliği değil, “ölüm” karşısında heba olup giden sevgili bir “yaşam”ın faniliğinden kaynaklanan bir hayal kırıklığıdır.⁴ Hâlbuki Ebu'l-Atâhe'nin “Yemin olsun dünya bâkî değil” kasidesindeki

أُزُورُ قُبُورَ الْمُتَرَفِّينَ فَلَا أَرَى بِهَاءٍ وَكَانُوا قَبْلُ أَهْلَ بَهَاءٍ

⁴ Said Nursi, insanların dünya hayatını kötülemekte dört sınıf olduğundan bahsetmektedir. Her biri de görünüşte aynı yaklaşımı gösterse de bakış açılarının farklı olduğunu ifade etmiştir:

“Şimdi, dünyayı tahkir edenler dört sınıftır.

Birincisi: Ehl-i marifettir ki, Cenâb-ı Hakkan marifetine ve muhabbet ve ibadetine sed çektiği için tahkir eder.

İkincisi: Ehl-i âhirettir ki, ya dünyanın zarurî işleri onları amel-i uhrevîden men ettiği için veyahut şühud derecesinde imanla Cennetin kemâlât ve mehâsinine nisbeten dünyayı çirkin görür. Evet, Hazret-i Yusuf Aleyhisselâma güzel bir adam nisbet edilse yine çirkin görüldüğü gibi, dünyanın ne kadar kıymetli mehâsinine varsa, Cennetin mehâsinine nisbet edilse hiç hükmündedir.

Üçüncüsü: Dünyayı tahkir eder, çünkü eline geçmez. Şu tahkir dünyanın nefretinden gelmiyor, muhabbetinden ileri geliyor.

Dördüncüsü: Dünyayı tahkir eder; zira dünya eline geçiyor, fakat durmuyor, gidiyor. O da kızıyor. Teselli bulmak için tahkir eder, “Pistir” der. Şu tahkir ise, o da dünyanın muhabbetinden ileri geliyor. Hâlbuki makbul tahkir odur ki, hubb-u âhiretten ve marifetullahın muhabbetinden ileri gelir.

Demek, makbul tahkir, evvelki iki kısımdır.” (Nursi, 1994: 625)

Müreffeh yaşamış olanların kabirlerini ziyaret ederim; önceden refah ehli idiler, ne var ki hiç de bir zenginliklerini göremem. (Ebu'l-Atâhiye, 1986: 13)

beytindeki kabir ehli olanlar, zenginlik sahibi kimselerdir. eş-Şâbbî'nin mezarlıkta hasretini yaşadığı ölümler “gonca dudaklı, parlak yanaklı” kadınlar iken, Ebu'l-Atâhiye'nin kabir ehli, “varlık sahibi” zenginlerdir. Birinde gitmesi istenmeyen bir şeylerin arkasından “çaresizce bakış ve kabulleniş” varken, diğerinde elde edilen şeylerle Allah'ın ve ahiretin unutulmaması gerektiğine dair bir yönlendirme bulunmaktadır. Ebu'l-Atâhiye başka bir kasidesinde yine mezarlık ziyaretinden bahsetmektedir. Buradaki yaklaşımı da aynıdır:

وَلَقَدْ مَرَرْتُ عَلَى الْقُبُورِ فَمَا مَيَّرْتُ بَيْنَ الْعَبْدِ وَالْمَوْلَى

Mezarlıklara uğradım; köle ile efendi arasında bir fark görmedim. (Ebu'l-Atâhiye, 1986: 22)

eş-Şâbbî'nin soru üslubuyla başlayan kasidesinde, aynı minval üzere devam ettiğini görürüz. Sıklıkla mecazi anlatıma başvurur. Varlık semasının bir gün تطوى dürüleceğinden, gökyüzünde ömür boyu gördüğümüz, kalıcı sandığımız yıldızların da bir gün تهلك helak olup gideceğinden, varoluşun arkasından ölüm gecesinin geleceğinden, sert bir fırtına ile gül yapraklarının dağılıp gittiği gibi insanların da toprağa düşüp buralardan gideceklerinden bahseder. Ebedi yaşamak isteyen insanoğlunun feryatları karşısında kader müstebittir, bir ezgi dinlermişçesine insanoğlunun yokluk feryatlarından lezzet almaktadır. (eş-Şâbbî, 1994: 71) Şiiri ise kurumuş ve solmuş çiçeklerin arasında ötmeye çalışan bir bülbül gibidir. (eş-Şâbbî, 1994: 34)

eş-Şâbbî ahiret inancı olan bir şairdir. Dolayısıyla bu kasidesinde “ölüm” karşısında çaresiz değildir. Onun ahiret inancı ölümün dehşetine karşı bir teselli vermektedir. Ancak onun sorguladığı bir husus daha vardır. İnsanlar tekrar diriltildikten sonra “ebediyet”e kavuşacaktır. Peki, ya insanoğlu bu sefer ebediyetten sıkılır ve bunalırsa? İnsan ebedi “kemâl”e erdikten sonra başka bir “kemâl” bulamayacak mı? (eş-Şâbbî, 1994: 74)

İki şairin de “ölüm” karşısındaki tavrına baktığımızda ortak noktalar bulunmakla birlikte, bakış açısının farklı olduğu görülmektedir. Ebu'l-Atâhiye ve eş-Şâbbî ikisi de hayatın “aldatmaca” olduğunu ve insanların aldandığını görmüştür. Övünülecek, zevk alınacak tek bir kadehi bile olmayan bu hayatın ardında ufukta görünen sadece ölümdür. Bunlar ortak nokta olmakla birlikte Ebu'l-Atâhiye'nin muhatabını, “fani” olandan “baki” olana çekerek, yüzü “çirkin”den “güzel”e çevirerek, yaşamın değersizliğini takvanın mahşer meydanındaki iftiharına dönüştürerek ecel karşısında “eli kolu bağlı” durmayıp “takva”ya motive ettiği görülmektedir.

eş-Şâbbî'nin ölüm karşısında “çaresizlik” ve eli kolu bağlanmış, eziklik içerisinde eceli bekleme psikolojisine karşılık Ebu'l-Atâhiye, koşup gelen, yakıp yıkan “ecel”i kullanmak ve ondan yararlanmak istemektedir. O, anlaşılın Kur'an'ın ve onun tefsiri olan hadislerin “ölüm” gerçeğinin “ebedi hayata hazırlama” hususunda motive edici yönünü görmüş ve şiirinde ölüme bir görev vermiştir.

ترجو النجاة ولم تسلك مسالكها ... إن السَّيْفِيَّةَ لَا تَجْرِي عَلَى الْبَيْسِ

Hiçbir gayret göstermeyip kurtulmayı ümit ediyorsun... Hâlbuki gemi karada yürümez.

diyerek “ölüm” karşısında bir şeyler yapmaya teşvik etmektedir. Öleceğini bile bile ahirete hazırlık için hiçbir şey yapmadan beklemek, ya da kurtuluşu dünyaya saplanıp bağlanmak gemiyi karada yürütmek gibidir. O halde hayatımız olan ömür gemimizi hareket ettirmek için uygun ortam olan ibadet, zikir, tesbih, marifet ve ilim denizine indirmeli ve sahil i selamet olan ebedi memlekete doğru yol almalıdır.

6. ADALETSİZLİKLER

eş-Şâbbî, “نظرة في الحياة” hayata bakış kasidesinde yaşama dair düşüncelerini dile getirirken “karamsarlık” ve “adaletsizlik” duygusunu hemen her kelimesinde hissettirmektedir:

فيها الضَّعِيفُ يُدَاسُ	إِنَّ الْحَيَاةَ صِرَاعٌ
إِلَّا شَدِيدُ الْمِرَاسِ	مَا قَارَ فِي مَاضِيعِهَا
فَكُنْ قَتَى الْإِحْتِرَاسِ	لِللَّجَبِ فِيهَا شَجُونٌ
الْكُونُ كَوْنُ النَّبَاسِ	الْكُونُ كَوْنُ شَقَاءِ
وَضَجَّةٌ وَاحْتِلَاسِ	الْكُونُ كَوْنُ اخْتِلَاقِ
السَّرُورِ وَالْإِبْتِنَاسِ	سَيِّئَانَ عِنْدِي فِيهِ

Hayat bir çatışmadır orada zayıf ezilir
Çiğneyenleri arasında yalnız güçlüler kazanır
Saf olanın kederi çok olur sen uyanık biri ol
Dünya mutsuzluk dünyasıdır Dünya hile dünyasıdır
Dünya uydurma dünyasıdır gürültü ve aldatma dünyasıdır
Benim yanımda sefa da cefa da aynıdır. (eş-Şâbbî, 1994: 113)

Görüldüğü gibi kaside, hayatta zayıflara yer olmadığına, her zaman güçlülerin kazanacağına inanmış bir ruh halinin okumasıdır. Bu kasidede okuyucuya güçlüler karşısında “derin bir yalnızlık” ve “çaresizlik” duygusu yaşatılmakta ancak ne yapması gerektiğine dair herhangi bir yönlendirmede bulunmamaktadır. Hayatın karamsar bir şekilde tasvir edilmesinden sonra okuyucunun ne yapması gerekecektir? Zalim ve hilekâr güçlüler karşısında sığınacağı bir kapı, teneffüs edeceği bir aralık bu kasidede yer almamaktadır. Kapkara bir kalemle çizilen bu hayat portresini renklendirecek, nefes aldırarak bir pencere açılmamış, okuyucu sadece “karamsar” ve “yalnız” başına terk edilmiştir. Diğer bir kasidesinde “*Ey gençlik dostlarım! Nerede adalet! Burada mukaddes olan yasa güçlüünün düşüncesi, galebe çalışanların fikirleridir. Zayıfların mutluluğu ise suçtur. Güçlünün nezdinde zayıf olana şiddetli bir cezadan başka bir şey yoktur*” (eş-Şâbbî, 1994: 54) diyerek dünyada kuvvetin hakka ve adalete galebe ettiğini ifade etmiştir.

Ebu'l-Atâhiye de şiirlerinde benzer şekilde hayatta haksızlıkların ve olumsuzlukların olduğundan bahsetmiştir. Ancak gücüne, makamına güvenerek zulmeden meliklerin de üzerinde bir el-Melik vardır ki bu dünyadakiler onun yanında hesap vereceklerdir. Bu suretle kendini zayıf, güçsüz hisseden biçarelerin dayanacakları, sığınacakları bir kapı vardır. Ebu'l-Atâhiye insanları o kapıya yönlendirmek istemektedir. Dolayısıyla onun şiirinde bahsettiği olumsuzluklar Allah'a yönlendirme maksatlıdır. Dünyanın “kara” şeklinde tasvir edilmesi sadece bir şikâyet, serzeniş için değil “irşat” için bir fırsat, bir araçtır. Fani hayatı bir şey sanan insana baki hayatı ve oraya lazım olan şeyleri hazırlamaya teşvik etmektir. Asla zulüm etmeyen, dünyadaki sıkıntıları ebediyen telafi edecek olan bir Allah'ın varlığını hatırlatmakla son bulmakta ve okuyucuyu “karamsar” çukurlardan “ümit” dolu tepelere çıkararak derin bir nefes aldırılmaktadır.

وَهُوَ الْمُقَدِّرُ وَالْمَدْبِرُ خَلَقَهُ وَهُوَ الَّذِي فِي الْمُلْكِ لَيْسَ لَهُ سُوَى
 وَهُوَ الَّذِي يَقْضِي بِمَا هُوَ آهْلُهُ فَبِنَا وَلَا يُقْضَى عَلَيْهِ إِذَا قَضَى

El-Mukaddir olan, yarattığının tedbirini gören odur; mülkünde hiç ortağı olmayan odur, O'dur bizim üzerimizde karar verecek olan; karar verdiğinde kimse ona karşı çıkamaz. (Ebu'l-Atâhiye, 1986: 27)

7. YAŞAMIN SONUCU

Eş-Şâbbî, “karamsarlık” ve “çaresizlik” duygularıyla coşan diğer bir kasidesinde hayatın nereye doğru akıp gittiğine dair şöyle demiştir:

وَالْمُنَى بَيْنَ لَوْعَةٍ وَتَأْسٍ	بِنَقْضِي الْعَيْشِ بَيْنَ شَوْقٍ وَبِئْسَ
لَا تَوَدُّ الرَّحِيقُ فِي كَأْسِ رَجَسٍ	هَذِهِ سُنَّةُ الْحَيَاةِ ، وَنَفْسِي
ضَلَّلَ النَّاسَ مِنْ إِمَامٍ وَقَسٍ	مُلِيَءِ الدَّهْرِ بِالْخَدَاعِ، فَكَمْ قَدْ
تَكْفُفُ الْحَيَاةِ عَنْ كُلِّ هَمَسٍ	كَلَّمَا أَسْأَلُ الْحَيَاةَ عَنِ الْحَقِّ

Hayat özlem ve ümitsizlik, keder ve teselli arasında geçip gidiyor
Bu hayatın kanunu, nefsim ise pis bir kadehin içinde içki içmek istemez.
Felek aldatmalarla dolu, nice papaz, imam insanları aldatmıştır.

Ne zamana hayata gerçeği sorsam, hayat fısıldamayı bile bırakmıştır. (eş-Şâbbî, 1994: 120)

Ebu'l-Atâhiye'nin şiirlerinde de dünya hayatının anlamsızlığı yer almaktadır. Zühd şiirlerinin tamamı hakkında geçerli olan “hayatın anlamsızlığı, tatsızlığı, renksizliği” başka bir tatla, renkle, anlamla telafi edilmektedir. Aslında yapılmak istenen hayatı çekilmez bir hale getirmek değil, asıl dünyaya ve zevklerine

taparcasına secde ederken ebedi ve gerçek lezzetlerden mahrum kalışa bir isyan, bir haykırıştır. Ebedi lezzetlere göreceli olarak dünya lezzetlerinin müptezel ve hasis oluşu, yapılan “fani ömür” tasvirlerinin altında yatan temel etkindir. O halde kul bu fani lezzetlere takılmamalı, ömrünü boş şeylerle tüketmemeli ve yoluna ilerlemelidir.

يَدُومُ الْبَقَا فِيهَا، وَدَارُ شَقَاءِ

أَمَامَكَ، يَا نُؤْمَانُ، دَارُ سَعَادَةٍ

Ey uyuyan! Önünde baki olan saadet ve şekavet yurdu var. (Ebu'l-Atâhiye, 1986: 13)

Hayatın manası, tadı lezzetlerin içinde değil bilakis heveslerin terkindedir. İnsanın aradığı değer, peşinde koştuğu değersizlere yüz çevirerek Allah'a yönelmesini ifade eden takvadır.

وَمَا كَرَّمَ الْمَرْءَ إِلَّا التَّقَى

أَشَدُّ الْجِهَادِ جِهَادُ الْهَوَى

En büyük cihat heva ile cihat etmektir, kişi ancak takvasıyla mükerrem olur. (Ebu'l-Atâhiye, 1986: 20)

Hayatın anlamsızlığı bakımından da iki şairin görünüşte benzerlik arz ettiği fakat bakış açılarının ve amaçlarının farklı olduğu belirgin bir şekilde dikkat çekmektedir. Eş-Şâbbî, şiirlerinde çoğu kez farklı edebi sanatlarla “hayatın anlamsızlığı” üzerinde durmaktadır. Zamanın ilerleyişi ve ömrün tükenişi karşısında eş-Şâbbî'nin tek yapabildiği yaşadığı duygusal çelişkilerle dolu melankolik ruh halini hüznünlü bir şekilde dile getirmek olmaktadır.

وقضى الدهر أن أعيش بيباسي

ضَاعَ أَمْسِي! وَأَيْنَ مِنِّْي أَمْسِي؟

Dünüm kaybolup gitti, nerede benim dünüm, felek ümitsizlik yaşamama hükmetti.

“Dehr”in yani feleğin ümitsizlik içerisinde yaşamasına hükmetmiş bir yargıca benzetilmesi melankolik bir ruh haline tekabül ettiği söylenebilir. Kişinin ümitsizliğe düşmesine neden kendi iradesinin dışında bir merci tarafından karar verilmiş olabilir ki? Hastalıklar, ölümler, musibetler, kazalar... Tüm bunların irademizin dışında gerçekleşmiş olması gayet anlaşılır. Ancak kişinin ümidini yitirmesi bir kaderin takdiri, felekten bir kısmet olarak gösterilmesi anlaşılır bir durum değildir. Kaside şairin yaşadığı bu ruh halini هذه صورة الحياة diyerek tüm yaşamı bu şekilde tasvir etmesiyle son bulmaktadır.

8. SONUÇ

İnsanın kendini fark etmeye başladığı andan itibaren kurduğu cümleler “soru” üslubundadır? Zira yaratılışında var olan “düşünme” yetisi onu, kendi iradesinin dışında geldiği bu esrarengiz varlığa “nereden” ve “neden” geldiğini ve “nereye” gittiğini sorgulamaya sevk etmektedir. İnsan oluşunun derinliklerinden gelen bu varoluşsal sorular, tatminkâr cevaplar bulamadığı sürece onun yine varoluşsal bir özelliği olan yaşama sevincini zedeleyecek, zevk alma isteği kadar acı çekecektir. Dolayısıyla hayattan zevk alma isteği eninde sonunda bu soruların cevabını bulmaya zorlayacaktır.

İnsanlığın tarihi kadar eskilere giden edebiyat, insanın iç dünyasındaki duygu akış ve coşkularını yansıtan en parlak aynalardan biri kabul edilmiştir. Eğer sanat ve edebiyat berrak bir ayna ise kesinlikle renkli bir ayna olmalıdır. Zira her insanın hayata farklı bir bakış açısı, duruşu vardır. Aynı noktaya bakan iki şahsın neler gördüğü yazmaları istense ne kadar da farklı şeyler yazarlardı.

Arap edebiyatında cahiliye şiirinde de izleri görülen “felsefi” ve “didaktik” şiirler, Abbasiler döneminde yaygınlaşmıştır. Bu tür şiirlerin bir kısmı doğrudan Kur'an ve hadislerden aldığı ilham ile yaşamı ve yaşananları yorumlamış, diğer bir kısmı ise şairin hayata bakış açısına göre şekillenmiştir. Ebu'l-Atâhiye dünyayı ve hayatı Kur'an ve hadislere göre edebî yorumlama ve Müslümanları irşat için zühd eğilimli şiirler yazma yolunu tercih etmiş önemli bir şairdir.

Sarayın etrafında zevk ve sefa içerisinde bir yaşamın ardından yaşlılık ve sevgililerden karşılık görememek gibi faktörlerin etkisiyle dindar bir yaşama yönelmiş, Müslümanların dünya hayatının tehlikelerinden sakınmaları için zühd içerikli şiirler yazmıştır. Şiirlerinde yoğun bir şekilde ölüm, fanilik, dert, ayrılık, mezarlık vurgusu yapmıştır.

Geçen yüzyılın başında dünyaya gelen Tunuslu şair Ebu'l-Kâsım eş-Şâbbî Arap dünyasının en tanınmış şairlerinden biri olmayı başarmış ve genç yaşında hayata göz yummuş bir şahsiyettir. Henüz 25 yaşında iken vefat etmiş olmasına karşın yazmış olduğu şiirler kendi ülkesinin sınırları aşarak tüm Arap dünyası çapında üne kavuşmuştur. Şiirlerinde çoğu kez kendi iç dünyasında yaşamış olduğu depresif ruh halini yansıtan eş-Şâbbî'nin şiirlerinde kendini hissettiren “ölüm, fanilik ve çekilen dertler”dir. Ebu'l-Atâhiye'nin şiirlerinde

olduğu gibi o da sıklıkla “ölüm” vurgusunda bulunmuş, dünyanın geçici olduğundan bahsetmiş hayatın yaşanması bir yer olmadığını defalarca dile getirmiştir.

İki şairin de şiirlerinde görünen bu ortak noktaya rağmen bakış açılarının çok farklı olduğu dikkatimizi çekmiştir. Ebu'l-Atâhiye dünya hayatının olumsuzluklarından bahsederken bunu ebedi bir hayata hazırlık yapmaya Müslümanları motive etmek için kullanmış olmasına karşın, eş-Şâbbî ise şiirinde “çaresiz” ve “karamsar” bir yaklaşım sergilemiş “ölüm” ve “keder” karşısında bedbin ve nikbin bir bekleyiş içinde “kıvrınma” hissiyatı benimsemiştir. Ebu'l-Atâhiye ölüm ve fanilik vurgusunda bulduktan sonra buna karşı “ibadet” ve “takva” yönlendirmesi yapmış ancak eş-Şâbbî ise bu tür yönlendirmelerde bulunmamıştır. Hayatın çizmiş olduğu karamsar portresi karşısında okuyucusunu herhangi bir sorumluluğa motive etmekten uzak durmuştur. O şiirine kendi ruhunun feryatları olarak bakarken Ebu'l-Atâhiye ise yaşadığı topluma karşı sorumluluk duygusu içerisinde şiir yazmış ve “ölüm” temasını “ölümsüzlük” aracı olarak kullanmaya çalışmıştır.

KAYNAKÇA

Adalar, D. (2008) “Apollo Grubu: Bir Modern Arap Şiiri Ekolü”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Sayı. 47, ss. 61-81.

Arâbî, Ebû S. (1998). Kitâbun fîhi mana'z-zuhd ve'l-mağâlât ve şifatu'z-zâhidîn, tah: Hâdîce Muhammed Kâmil, 1. Baskı, Kahire: Maţbaatu dâri'l-kutubi'l-mişriyye.

Ceyhan, S. (2013). “Zühd”, DİA, Ankara, C. 44.

Çiftçi, F. (2006). “Ebu'l-Atâhiye'nin Şiirlerinde Zühd Anlayışı”, Nüsha, Sayı. 23, ss. 75-96.

Ebu'l-Atâhiye, (1986). Divânu Ebi'l-Atâhiye, Beyrut: Dâru Beyrût.

Kayrevânî, Ebû A. (1981), el-'Umde fi mehâsini'ş-şi'ri ve âdâbihî ve nakdih, nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, 5. Baskı, Beyrut: Dâru'l-cil.

Lukâyîşî, A. (1980). Mezâhiru'l-İbdâi'l-fennî fi şî'ri Ebi'l-Kâsım eş-Şâbbî, Konstantiniye Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, Cezayir.

Nursi, S. (1994). Sözler, İstanbul: Envar Neşriyat.

Parıldı, M. (2007). Ebu'l-Atâhiye Şiiri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya.

Semîra, Z. (2015). el-Bune'l-uslûbiyye fi zuhdiyyâti Ebi'l-Atâhiye, Dehrân Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, Cezayir.

Suzan, Y. (2012), “Ebû Nuvâs ve Zühdiyeleri”, SBARD, Sayı: 20, ss. 63-90.

Şâbbî, Ebu'l-K. (1994). Divânu Ebi'l-Kâsım eş-Şâbbî ve Resâiluhû, nşr: Mecît Tarât, 2. Baskı, Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-Arabî.